

Társadalomtudományi alelnöki koncepció

Az MTA három alelnökének pozícióját és feladatait az MTAtv 11 § (1), 12 § (2), 13 § (1), illetve 14 § (6) pontja írja le. Mivel mind az elnök, mind az alelnökök az MTA 2019-ben tartott 192. rendkívüli közgyűlésén 93 %-os többséggel elfogadott küldetésnyilatkozat szellemében kell dolgozzanak, a következőkben e nyilatkozat 1., 2., 3. és 6. pontjára reflektálva emelem ki, hogyan szeretném alelnökként a bölcsészet- és társadalomtudományokat illető legfontosabb feladatokban segíteni az MTA vezetésének munkáját.

1. Az MTA a magyar tudományos közösséget egyesítő és megjelenítő köztestület.

Társadalomtudományi alelnökként feladatomnak tartanám a köztestület tagjaival való kapcsolattartás elmélyítését, és a felmerült kérdéseket, problémákat összegezve képviselném e területet az MTA felső vezetésében. A bölcsészet- és társadalomtudományok ügyeinek megjelenítése két okból is rendkívül fontos: egyrészt a köztestület tagjai közt az I., II. és IX. osztályhoz tartozó tudományterületeken dolgozók vannak a legnagyobb arányban képviselve,¹ másrészt – bár az MTA-t célzó, legtöbbször igaztalan támadások az intézmény egészét is érintik –, ez a terület az, amely külső erők részéről a leginkább keresztűzben áll. Ez a folyamat sajnálatosan gyengíti a tudomány és annak hazai csúcsszervezete, az MTA belső kohézióját és a tudományterületek közötti szolidaritást. Alelnökként a tudomány egységének megőrzését és a tudományterületek közti összetartozás erősítését kiemelt feladatomnak tartanám. E munkámat segítheti, hogy természet- és bölcsészettudományi végzettséggel egyaránt rendelkezem.

A bölcsészet- és társadalomtudományi kutatások visszaszorulása. Ez a világszerte megfigyelhető tendencia csak az egyik probléma, amely Magyarországon e terület helyzetét nehezíti. Nálunk olyan társadalomtudományi kutatóhelyek alapítása is előfordul, amelyek az MTA által is képviselt tudományosságtól esetenként távol állnak, célkitűzéseiket sokszor nem elsősorban tudományos kritériumok határozzák meg, és magukat akár az ún. „nem akadémiai tudományosság” képviselőiként pozicionálják. Társadalomtudományi alelnökként kiemelt figyelmet fordítanék arra, hogy e kutatóhelyek tudományos működését megfelelő akadémiai testületek ítélik meg és teljesítményüket tudományos kritériumok alapján minősítsék. Ennek kiegészítéseképp viszont azt is fontosnak tartanám, hogy az arra érdemes kutatóhelyekkel szorosabb kapcsolatok kialakítására törekedjék az MTA.

2. Az Akadémia őrzi és ápolja a magyar nyelvet, gondozza a nemzet tudományos és kulturális örökségét. A társadalomtudományi alelnök számára ez a feladat különösen fontos. Miután 2025 nyarán a humán tudományokat művelő kutatóközpontokat leválasztották az addig egységes kutatóhálózatról, ezzel kapcsolatban az I. Osztály állásfoglalást adott ki, amelyet nem csupán az ugyancsak érintett II. és IX. Osztály, hanem a 2025. október 21-i ülésen az MTA Elnöksége is támogatott. Az állásfoglalás szerint „a HUN-REN-nél maradt intézetekben folyó élet- és természettudományi kutatások (...) a világ bármely pontján megvalósíthatók, azokat a kutatásokat azonban, amelyek a magyar nép és nemzet történetét, hagyományait, kultúráját, nyelvét tárják fel, gondozzák és ápolják, a magyar társadalmat, jogrendszert és gazdaságot vizsgálják és elemzik, csak hazánkban és meghatározóan állami támogatással lehet elvégezni.” A megfelelő állami támogatás esetén az MTA-nak ebben a munkában kulcsszerepe lehet, mert a NKFIH által újabban kialakított, az ún. felfedező kutatások támogatását preferáló rendszerbe jóval kevésbé illeszkedik a magyar kultúra és identitás megőrzése és erősítése céljából végzett munka (életműkiadások, kritikai kiadások, A magyar nyelv nagyszótára, nagy szakterületi összefoglalók készítése stb.), mint az MTA-nak a küldetésnyilatkozatban is kiemelt feladatkörébe. Ezzel kapcsolatosan törekedni szeretnék a tudományos folyóiratok és könyvek (különös tekintettel a monográfiák) kiadása támogatásának növelésére, hiszen hazánkban jószerivel csak az MTA segíti célzottan ezt a tevékenységet.

¹ Bölcsészet- és társadalomtudományok: 6362 fő, (36%), matematika és természettudományok: 5857 fő (33 %), élettudományok 5605 fő (31%). (Lekérdezés 2026. február 7.)

3. Az Akadémia hozzájárul a kutatás feltételeinek megteremtéséhez, és képviseli a magyar tudományos kutatás érdekeit.

Az MTA egykori intézethálózata. Az utóbbi 7 évben történő folyamatos átszervezés elég meggyőzően bizonyítja, hogy az elszakítás elhibázott lépés volt: nem sikerült sem megfelelő kutatási infrastruktúrát, sem a kutatást segítő körülményeket teremteni. Különösen markánsan jelezte az elszakítást követő tanácsstalanságot a nemzeti tudományok alapvető intézményeit jelentő bölcsészet- és társadalomtudományi kutatóhelyek leválasztása a hálózat egészéről. A kutatóhálózat visszatérése az MTA-ra nemcsak tudományszervezési, minőségbiztosítási szempontból jelent megoldást, de szervezeti, tulajdonjogi kérdésekben is, s a visszatérést előkészítő és levezénylő munkában kiemelt szerepet vállalhat a társadalomtudományi alelnök.

A tudományos kutatás célkitűzései és irányai jelenleg nem a tudomány belső fejlődésének, hanem az aktuális és sokszor változó politikai elképzeléseknek kell megfeleljenek. Emiatt a tudományos kutatásra szánt források nem a legjobban hasznosulnak, és az MTA számára kiemelt jelentőségű alapkutatások sokszor hátrányt szenvednek. Az alapkutatások fejlődését és erősödését az biztosítaná legjobban, ha az MTA önálló vagyonhoz jutna, amelynek jövedelméből finanszírozná ezt a tevékenységet. Ez az elképzelés már korábban is felvetődött (lásd Lamm alelnök asszony 6 évvel ezelőtti koncepciója), ám aktualitása semmit nem csökkent, sőt, az utóbbi 6 év történései fényében csak nőtt. Az állam által fontosnak tartott kutatásokat célzott támogatásokkal lehet előmozdítani, s a prioritások meghatározásában az MTA és saját szakterületein a társadalomtudományi alelnök fontos segítséget nyújthat.

Kutatói utánpótlás és életpályamodell. Az MTA Küldetésnyilatkozata 3. pont 4. bekezdése szerint az Akadémia támogatja egy stabil, a fiatalok számára világos feltételeket és lehetőségeket kínáló, a nők kutatói életútját kiemelten támogató kutatói életpályamodell kialakítását és működtetését, a következő bekezdésben pedig a nyilatkozat azt hangsúlyozza, hogy az Akadémia részt vesz a közoktatás és a felsőoktatás fejlesztésében, különös tekintettel a kutatói utánpótlás biztosítására. Ez utóbbi feladat teljesítésére két lehetőség nyílik, és alelnökként mindkettőt támogatnám: 1. Az egyetemi támogatott kutatóhelyek visszakerülése az MTA-hoz (vagy azok újra-alapítása), illetve 2. a fiatal kutatói pályázatok visszaállítása. A bölcsészet- és társadalomtudományokban sokkal inkább jellemző az egyéni kutatás, mint a kutatócsoportban való együtt munkálkodás. Az ELTE és a HUN-REN kutatóhálózatában 5 éve nincs lehetőség felvenni 2-4 évre fiatalokat, pedig egy ilyen „próbaidő” alatt a kutatói képességek sokkal inkább kiderülnek, mint egy – bármilyen alapos – felvételi folyamat során. Az NKFIH által bevezetett követelmény, mely szerint a pályázatok kötelező része doktori hallgató alkalmazása, a humán tudományok sokkal tagoltabb jellege és egyénikutatás-központúsága miatt nehezebben teljesíthető, ráadásul a kötelezően magas juttatások bérfeszültséghez vezetnek. Az életpályamodellnek részévé lehetne tenni az MTA doktora cím megszerzését, annak minden előnyével, mint az illetmény vagy az akadémikusi jelölés lehetősége, és kötelezettségével, vagyis a tudomány és az adott szakterület működtetésében való részvétellel együtt.

6. Az MTA a nemzet tanácsadója. Jelenleg az MTA folyamatos védekezési kényszerben van az ellene irányuló méltatlan és sokszor hazug támadások miatt. A következő vezetés tevékenységének középpontjában az MTA társadalmi és tudománypolitikai szerepének erősítése kell álljon, hogy az MTA betölthesse „a nemzet tanácsadója” szerepkörét. Az MTA nem vonulhat vissza a tudomány elefántcsonttoronyába: a társadalmat érintő közéleti és tudománypolitikai kérdésekben megalapozott állásfoglalásokkal ki kell fejtenie véleményét. E feladat elvégzésében meggyőződésem szerint fontos szerep juthat a társadalomtudományi alelnök tisztségét betöltő akadémikusnak is.

2026. február 17.

Borsos Balázs

Borsos Balázs
rendes tag